

ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОКУРАТУРИ

КОРЕЦЬКИЙ Олег Павлович - кандидат юридичних наук викладач кафедри **судоустрою, прокуратури та адвокатури. Заклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права», м. Львів, Україна.**

orcid.org 0000-0002-2182-1436

КОРЕЦЬКА Вікторія Віталіївна - кандидат юридичних наук суддя **Ківерцівського районного суду Волинської області, м. Луцьк, Україна.**

orcid.org 0000-0002-5685-5337

УДК 343.16

DOI 10.32782/EP.2022.1.3

Вступ. В умовах формування сучасної демократичної та правової держави для правової науки та правозастосовної діяльності набула проблема дотримання положень засад кримінального судочинства, які спрямовані на створення оптимальної збалансованості діяльності органів державної влади та органів прокуратури, суду, досудового розслідування, що одночасно забезпечує ефективне функціонування правової системи. Основні положення чинного законодавства мають на меті його приведення у відповідність до міжнародних та європейських стандартів у сфері захисту прав людини, у яких відображаються сучасний стан та тенденції розвитку системи кримінальної юстиції та його функціональне призначення. У зв'язку з цим, особливе значення набуває формування системи засад побудови та дії органів прокуратури, суду, співвідношення положень окремих засад (принципів) між собою.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Основні завдання прокурора можна визначити на підставі чинного законодавства, а саме дотримання законності на підставі засад (принципів) кримінального процесу. По – друге, принципи діяльності прокуратури є системотворчі елементи організації його діяльності, на підставі яких прокурор є органом державної влади. Прокуратура є незалежним органом, якому державою надані повноваження щодо усунення встановлених порушень закону. Прокуратура побудована на підставі засад (принципів). За-

сади незалежно від способу матеріалізації у праві встановлені на підставі мети, завдання, мають обов'язковий зміст та діють на всіх стадіях. У разі порушення засад прокурор повинен діяти на підставі закону та скасувати всі неправові рішення, що прийняті стороною обвинувачення під час досудового розслідування.

Висновки. Встановлена класифікація засад (принципів) в організаційному змісті. Визначено, що засади (принципи) організації та діяльності прокуратури виходять з процесуальних повноважень прокурора та виступають не тільки як самостійні принципи організації, а також як засади (принципи) забезпечення прокурорського нагляду у кримінальному процесі. Запропоновано шляхи удосконалення чинного законодавства України.

Ключові слова: засади (принципи), прокурор, суд, слідчий, дізнавач, оперативні підрозділи, досудове розслідування, судовий розгляд, процесуальне рішення, сторона обвинувачення, сторона захисту.

Актуальність дослідження та постановка проблеми

Теорія держави та права визначає положення застосування правових норм, на підставі яких вони повинні діяти, управляти державним механізмом, виконуватися в суспільстві та кожним громадянином. Усі правові норми чинного законодавства побудовані у правову систему, мають певний процедурний порядок їх застосування та організовані таким чином, що кожна нор-

ма виконує свою роль. Незважаючи на різноманітність структурної побудови правової системи, вона має ієрархію правил, які втримують кожну норму права. Ця ієрархія є одним з головних елементів юридичної конструкції.

Г. Кельзен описав юридичний порядок саме у вигляді піраміди ієрархічно влаштованих правил. На вершині піраміди розташовується конституція, потім закон, підзаконні юридичні акти. Він визначав, що гіпотеза між порушенням правил та її наслідками повинна бути встановлена на підставі правової норми [8].

Подібна ієрархічна градація встановлена тільки відносно норм письмового права, тоді як прокурорська та судова практика застосовується тільки на підставі конкретного юридичного факту про вчинення кримінального правопорушення. Критерієм для визначення ієрархічних відносин між нормами права виступає юридична чинність. Незважаючи на судову владу, яка встановлена Основним законом держави, судова практика повинна відповідати тільки закону. Кримінальний процесуальний закон встановив, що у разі відсутності складу кримінального правопорушення правова норма не діє, оскільки слідчий, прокурор, суддя мають право закрити кримінальне провадження за відсутністю складу кримінального правопорушення. У цьому разі набуває актуальність визначення засад (принципів) правової, процесуальної процедурної, організаційної, незалежної діяльності органів прокуратури.

Мета дослідження

В умовах формування сучасної демократичної та правової держави для правової науки та правозастосовної діяльності набула проблема дотримання положень засад (принципів), які спрямовані на створення оптимальної збалансованості діяльності органів державної влади та прокуратури, суду, досудового розслідування, що одночасно забезпечує ефективне функціонування правової системи.

Теорія права визначила класифікацію принципів, а саме: конституційні, правові, процесуальні, спеціальні. Виходячи з

цієї класифікації принципів організації та правової діяльності прокуратури особливе значення набуває формування системи засад (принципів) побудови на їх підставі та діяльність органів прокуратури, суду щодо встановлення обставин кримінального правопорушення, вини підозрюваного, обвинуваченого та істини, на підставі якої суддя проголошує вирок.

Основні положення чинного законодавства мають на меті його приведення у відповідність до міжнародних та європейських стандартів у сфері захисту прав людини, у яких відображаються сучасний стан та тенденції розвитку системи кримінальної юстиції та його функціональне призначення.

Методологія дослідження визначається поставленою метою, а саме: дослідити правову природу засад (принципів) побудови органів кримінального судочинства, встановити їх систему та нормативний зміст для усунення порушень під час практичного застосування. Основу методики становить загальнонауковий діалектичний метод пізнання, а також комплексний аналіз за допомогою інших методів, зокрема історичного, системно-структурного, формально-логічного, порівняльно-правового, а також методу конкретно-соціологічних досліджень тощо.

Наукову новизну можна визначити на підставі онтологічного підходу, який пов'язаний зі гносеологічними аспектами цієї проблематики. У першому випадку теорія права є результат пізнавальної діяльності, відкриття природнього закону. У другому вона виступає як продукт інтелектуального конструювання, моделлю розуму, соціального устрою суспільства. Теорія права визначає засади (принципи), як «основу, початок, вихідне положення», на підставі яких повинні діяти органи кримінальної юстиції та всі учасники процесу.

Засади незалежно від способу матеріалізації у праві носять об'єктивно-суб'єктивний характер і визначають сутність та тип кримінального процесу, забезпечують реалізацію прав, свобод та законних інтересів усіх учасників. Визначають зміст, спосіб та направленість діяльності сторін процесу, які пере-

бувають у тісному взаємозв'язку між собою. Вони встановлені на підставі мети, завдання, мають обов'язковий зміст їх виконання та діють на всіх стадіях. У разі порушення засад суд вищої інстанції повинен діяти на підставі закону та скасувати всі неправові рішення, що прийняті стороною обвинувачення та судом першої інстанції.

Теоретичний аналіз та наукові дослідження цієї проблеми

Не можна перерахувати всіх учених, які не звертали своєї уваги на засади (принципи) організації, діяльності прокуратури, як сторони обвинувачення у кримінальному процесі. Фактично всі теоретичні та практичні наукові публікації визначають засади (принципи) побудови, діяльності, забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Однак, незважаючи на велику кількість публікацій, до цього часу, немає єдності думок щодо визначення поняття засади (принципи), їх системи, нормативного змісту тощо.

Вагомий внесок у визначення, побудову, теоретичну розробку засад (принципів) був зроблений вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема: С.А. Альпертом, Т.Б. Вільчик, Ю.М. Грошевим, Т.М. Добровольською, А.В. Кауровою, О.В. Капліною, В.Т. Маляренком, Т. М. Мірошніченко, І.Б. Міхайловською, В.В. Назаровим, В.М. Савицьким, Ю.І. Стецовським, О.М. Ларіним, В.М. Тертишником, І.В. Тирічевим, В.Т. Томіним, І.Я. Фойницьким, Л.Д. Удаловою, О.Г. Шило та ін. [1, с. 94; 2; 5; 7; 12; 14; 15; 16; 17; 18].

Теоретичний аналіз їх наукових підходів вказує про вихідні положення засад, їх класифікацію, правову дію та ін.

С.А. Альперт, А.В. Качурова, І.Е. Марочкін, Г.К. Кожевников, І.В. Тиричев та ін. писали, що принципи кримінального процесу – це обумовлені громадським розвитком вихідні положення загального характеру, які у своїй сукупності розкривають природу, сутність та зміст кримінального судочинства і лежать в основі організації та функціонування всіх процесуальних інститутів [1, с. 94; 6, с. 172; 7; 11; 17].

Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, О.Г. Шило вважали, що принципи кримінального процесу – це закріплені у законі визначальні фундаментальні положення щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального процесу, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав та свобод людини, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, що ведуть процес [5].

Л.М. Лобойко, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова зазначали, що принципи кримінально-процесуального права - це закріплені в правових нормах вихідні положення, що виражають панівні в державі політичні і правові ідеї і визначають сутність організації і діяльності компетентних державних органів щодо порушення, досудового розслідування і судового розгляду кримінальних справ [10; 16; 18].

Загальні засади організації органів прокуратури та судоустрою встановлені у Конституції України, яка проголосила розподіл між державною та судовою владою, а прокуратура є орган нагляду за дотриманням законів, забезпечення захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження під час судового розгляду публічним обвинувачем.

Теоретичні положення правової природи засад (принципів), які повинні діяти у сфері кримінального судочинства мають особливе значення, що вказує на необхідність розробки та удосконалення норм чинного законодавства.

Загальна теорія кримінального процесу встановила ознаки засад (принципів) та закріпила їх у КПК України, зокрема засади (принципи) втілені у форму правових норм. Норми-принципи є не вивідними, а навпаки - із них виводяться всі інші норми права. Вони є найбільш загальними, фундаментальними правовими положеннями, на їх основі побудована і діє вся кримінально-процесуальна система. Порушення одного принципу, як правило, призводить до порушення інших принципів і тим самим до порушення законності.

Законом встановлено значення принципів, а саме вони є гарантією дотримання прав і законних інтересів кожного учасни-

ка в кримінальному процесі, забезпечують гарантію прийняття законних та обґрунтованих рішень з боку слідчого, прокурора, судді. Вони забезпечують тлумачення окремих кримінально-процесуальних норм та є засобом для упорядкованості і розв'язання питань, що виникають під час прогалин у праві та застосування права за аналогією.

Виклад основних положень

Засади (принципи) організації та діяльності прокуратури у кримінальному процесі України можна визначити як основні положення, на підставі яких прокурор повинен здійснювати прокурорський нагляд та контроль за процесуальною діяльністю слідчого, дізнавача, оперативних підрозділів, які здійснюють досудове розслідування.

П.М. Каркач, М.Й. Курочка, В.Т. Нор та ін. писали, що основні завдання прокурора є дотримання законності на підставі засад (принципів) кримінального процесу. Принципи діяльності прокуратури є системотворчі елементи організації його діяльності, на підставі яких прокурор виконує свої обов'язки як орган державної влади. Прокуратура є незалежним органом, якому державою надані повноваження щодо усунення встановлених порушень закону, забезпечення прокурорського нагляду під час досудового розслідування та публічного обвинувачення у разі судового розгляду кримінального провадження [4; 13].

Засади (принципи) не можна змішувати з умовами та порядком виконання прокурором встановлених функцій. Засади (принципи) організації та діяльності прокуратури завжди носять підлеглий характер відносно виконання прокурором встановлених функцій. Прокуратура не може мати політичного визначення. Органи прокуратури становлять єдину централізовану систему, яку очолює Генеральний прокурор України. Йому підпорядковані всі нижчестоящі прокурори. Завдання та державне призначення прокуратури, їх повноваження, а також характер правових засобів і методів здійснення прокурорської діяльності встановлені чинним законодавством.

Згідно зі ст. 36 КПК України прокурор має право забезпечення прокурорського

нагляду та процесуальне керівництво за проведенням досудового розслідування.- У цьому разі можна визначити гносеологічні засади, зокрема верховенство права, законність, рівність перед законом та судом, повага до людської гідності. З точки зору онтологічного підходу можна визначити засади забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, таємниця спілкування, невтручання у приватне життя, недоторканність права власності, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень дій або бездіяльності.

В.В. Назаров, Ю.І. Стецовський, О.М. Ларін, В.М. Тертишник та ін. розглядаючи другий аспект проблеми, визначали, що він включає в себе забезпечення права на захист, встановлення презумпції невинуватості, а саме під час судового розгляду прокурор виступає як публічний обвинувач та повинен на підставі правових, процесуальних засад виконувати свої повноваження, які передбачені законом [12 14 15; 16].

Ці засади (принципи) визначають відмінність органів прокуратури від інших правоохоронних органів.

П.М. Каркач, М.Й. Курочка, Г.К. Кожевніков, В.Т. Нор та ін. вважали, що принципи організації та діяльності прокуратури тісно пов'язані і взаємозалежні. Їх не можна відривати один від одного. Тільки комплексне їх розуміння забезпечує діяльність прокурора. Здійснюючи прокурорський нагляд у конкретних галузях права, прокурор повинен керуватися також принципами, що визначають сутність і значення цієї галузі [4; 6, с. 172; 13].

Наприклад, підтримуючи публічне обвинувачення під час судового розгляду кримінального провадження, прокурор повинен урахувати такі принципи правосуддя, як незалежність суддів та підпорядкування тільки закону, право обвинуваченого на захист, публічність і гласність процесу тощо. Якщо прокурор не буде дотримувати цих правових положень, він може допустити порушення службового становища.

А.Я. Вишинський, А.Б. Ломидзе писали, що реалізація засади (принципу) законності під час прокурорського нагляду та процесуального керівництва набуває особливе зна-

чення, коли прокурори вживають заходи до покарання правопорушників [3; 9].

Аналіз цих висловлювань свідчить, що прокурор виконує роль репресивного органу, який не відповідає чинному законодавству. У свій час за 1934-1939 роки кримінальний процес запропонував принцип невідворотності покарання за вчинене кримінальне правопорушення тому прокурор виступав як орган репресії. На цей час закон змінив сутність цих засад та встановив їх на підставі норм міжнародного права, які визначають правову сутність діяльності прокуратури.

Критерієм оцінки діяльності прокурора є закон, який має подвійну спрямованість – зовнішню та внутрішню. Зовнішня спрямованість укладається в тому, що прокурори здійснюють нагляд за застосуванням і виконанням законів; внутрішня полягає в тому, що він, здійснюючи нагляд, зобов'язаний виявляти порушення та приймати засоби реагування на ці порушення. Засада (принцип) законності в діяльності прокуратури не можна протиставляти доцільності, оскільки в самому законі виражена державна доцільність.

Закон про прокуратуру забороняє створення і діяльність політичних партій і їх організацій в органах прокуратури. Крім того, прокурор не має права займатися, за сумітництвом, іншою оплачуваною діяльністю, крім викладацької, наукової або творчої. Незалежність діяльності прокуратури забезпечується також недоторканністю прокурорів.

Органи прокуратури здійснюють повноваження в межах своєї компетенції незалежно від органів державної влади, суспільних і політичних організацій. Генеральний прокурор і підлеглі йому прокурори під час здійснення прокурорського нагляду за виконанням закону є незалежні від державних, місцевих органів влади. Незалежність прокурора встановлена в особливому порядку його призначення на посаду або звільнення.

Висновки

Обґрунтовано правову та процесуальну дію засад (принципів), які прямо закріпле-

ні в чинному законодавстві, що встановлює основні функції прокуратури, як державного органу, який здійснює нагляд за виконанням закону всіма державними органами, посадовими особами та окремими учасниками процесу. Визначено, що засади (принципи) організації та діяльності прокуратури виходять з процесуальних повноважень прокурора та виступають не тільки як самостійні принципи організації, а також як засади (принципи) забезпечення прокурорського нагляду у кримінальному процесі. На підставі теоретичного визначення класифікації засад (принципів) можна надати пропозиції щодо організаційної побудови прокуратури, зокрема на підставі принципу деполітизації органів прокуратури; об'єктивності і неупередженості прокурора в його діяльності; обов'язковості виконання вимог прокурора. Процесуальні засади (принципи) діяльності прокурора можна встановити у наступному; рівності перед законом і судом; забезпечення права на свободу та захист; забезпечення процесуального керівництва слідчим, дізнавачем, органом оперативних підрозділів тощо.

Література

1. Альперт С.А. О процессуальных функциях прокурора в советском уголовном судопроизводстве /С.А. Альперт. Проблемы соц. законности. –Харьков. Основа. 1982., вып. 10, - С. 94-101.
2. Вільчик Т.Б. Забезпечення всебічності, повноти і об'єктивності дослідження обставин кримінальної справи засобами прокурорського нагляду: автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.09. – Харків. Нац. Юрид. університет. 1991. – 20 с.
3. Вышинский А.Я. Теория судебных доказательств в советском праве / А.Я. Вышинский – М. Госиздат. 1946. – 327 с.
4. Каркач П.М. Прокурорський нагляд в Україні/ П.М. Каркач, М.Й. Курочка - Луганськ. ЦНЛ. 2004. – 424 с.
5. Капліна О.В. Кримінальний процес України / О.В. Капліна, Ю.М. Грошевой, О.Г. Шило – Х. Юрид. академія ім. Я. Мудрого. 20134. – 820 с.
6. Кожевников Г.К. Актуальные проблемы прокурорского надзора за исполнени-

ем законів органами дознання і предварительного слідства / Ї Г.К. Кожевников. Актуальні проблеми становлення діяльності місцевих рад народних депутатів – Харків. Основа. 1990. – С. 172.

7. Качурова А.В. Принципи кримінального процесу: автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.09. – Х. 2012. – 20 с.

8. Кельзен, Г. Чисте учинення о праві, справедливість і природне право. – Спб. «Алеф-прес». 2015. – 542 с.

9. Ломидзе А.Б. Прокурорський надзор за законністю приймаємих слідчими процесуальних рішень: Метод. посібник. – М., 2000. С. 45. 10. Лобойко Л.В. Методи кримінального процесуального права / Л.В. Лобойко. Дніпр. 2006. 352 с.

11. Марочкін І.Е. Органи судової влади України / І.Е. Марочкін. – Київ. Вища школа. 1997. – 330 с.

12. Михайловська І.Б. Цілі, функції і принципи російського кримінального судопроизводства / І.Б. Михайловська – М. Спарк. 2003. – 210 с.

12. Назаров В.В. Конституційні права людини та їх обмеження у кримінальному процесі України / В.В. Назаров – Х. Золота миля. 2009. – 400 с.

13. Нор В.Т. Прокурорський нагляд в Україні / В.Т. Нор – Львів, 2012. – 280 с.

14. Савицький В.М. Очерк теорії прокурорського надзора в кримінальному судопроизводстві / В.М. Савицький, - М. Юрид. лит. 1975. – 120 с.

15. Стецовський Ю.И. Конституційний принцип забезпечення обвиняемому права на захист / Ю.И. Стецовський, А.М. Ларин – М. Юрид. Лит. 1988. – 200 с.

16. Тертишник В.М. Гарантії захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі / В.М. Тертишник – Дніпр. 2002. 350 с.

17. Тыричев И.В. Принципы советского уголовного процесса / И.В. Тыричев – М. Юрид. Лит. 1983. – 160 с.

18. Удалова Л.Д. Чинність кримінального процесуального закону : монографія / Л.Д. Удалова, С.І. Щериця; МОН України. – К. : КНТ, 2014. – 143 с.

Koretsky O.P.

candidate of law, Lecturer at the Department of Judiciary, Prosecutor's Office and Advocacy of the Institution of Higher Education Lviv University of Business and Law

E-mail: koreckaviktoria@gmail.com

orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2182-1436>

Koretska V.V.

candidate of law, PhD, Judge of Kivertsy District Court Volyn region, Lutsk, Ukraine

koreckaviktoria@gmail.com

orcid.org/0000-0002-5685-5337

PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF THE PROSECUTOR'S OFFICE

Introduction. In the conditions of formation of modern democratic and legal state for legal science and law enforcement activity the problem of observance of provisions of principles of criminal proceedings which are directed on creation of optimum balance of activity of public authorities and bodies of prosecutor's office, court, pre-judicial investigation, at the same time provides effective functioning of legal system. The main provisions of the current legislation are aimed at bringing it in line with international and European standards in the field of human rights, which reflect the current state and trends of the criminal justice system and its functional purpose. In this regard, the formation of a system of principles of construction and operation of the prosecutor's office, court, the relationship of the provisions of individual principles (principles) with each other becomes especially important.

Summary of the main results of the study. The main tasks of the prosecutor can be determined on the basis of current legislation, namely compliance with the law on the basis of principles (principles) of criminal procedure. Secondly, the principles of the prosecutor's office are systemic elements of the organization of its activities on the basis of which the prosecutor is a public authority. The Prosecutor's Office is an independent body empowered by the state to eliminate established violations of the law. The prosecutor's office is built on the basis of principles. Principles, regardless of the method of materialization in law, are established on the basis of goals, objectives, are mandatory and operate at all stages. In case of violation of the principles, the prosecutor must act in accordance with the law and revoke all illegal decisions made by the prosecution during the pre-trial investigation.

Conclusions. The classification of principles in the organizational content is established. It is determined that the principles (principles) of organization and activity of the prosecutor's office are based on the procedural powers of the prosecutor and act not only as independent principles of the organization, but also as principles (principles) of prosecutorial supervision in criminal proceedings. Ways to improve the current legislation of Ukraine are suggested.

Key words: principles, prosecutor, court, investigator, coroner, operative subdivisions, pre-trial investigation, judicial review, procedural decision, prosecution, defense.